

TURKISTON JADIDCHILIK HARAKATLARINING ILM FAN TARAQQIYOTIGA TA'SIRI

Erkayeva Munira Aliyevna

IIB-1 sonli Toshkent akademik litseyi

Tarix fani o'qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada jadidchilikning muhim xususiyatlari, masalan, ma'naviyat va ilm-fan intizomi, milliy identifikatsiya, o'zlashtirish, o'qish va tarbiya jarayonini rivojlantirish, yoshlar o'rtasidagi ilm-fan va madaniy o'zgarishlar keltirilib, ularning Turkiston hayotiga ta'sirini o'rganishga harakat qilinadi. Jadidchilik, xalqaro miqyosda Osiyo musulmonlari orasida sodir bo'lgan yangi fikrlarni yaratish, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlantirish, milliy identifikatsiyani rivojlantirish va o'zlashtirishning talab qilinayotgan muhim jarayonlar hisoblanadi.

Kalit so'zlar: jadid, ziyo, ma'rifat, madarsa, maktab. ta'lim, tarbiya, ijtimoiy, erk, teatr, taraqqiyot, me'yorlari;

KIRISH

Ma'lumki jadidlar mafkurasiga ko'ra islom dini shaxsning ma'naviy kamoloti va jamiyat rivojida muhim o'rin tutgan. Ular ushbu vazifani hal etmay turib, boshqa muammolarni bartaraf qilishning iloji yo'qligini anglab yetgan. Ana shu maqsadda 1909-yilda Mahmudxo'ja Behbudiy, 1910-yilda Abdulla Avloniy, 1915-yilda Abdurauf Abdurahim o'g'li Fitrat tomonidan islom tarixiga oid asarlar yaratildi. Ushbu asarlarda ular islomning paydo bo'lishi va tarqalishining eng muhim bosqichlarini yoritib berishdi, shuningdek, islom aqidalarining noto'g'ri talqin qilinishiga qarshi chiqishdi. Turkiston taraqqiyparvarlari tomonidan birinchi navbatda amalga oshirilgan chora-tadbirlar qatorida islom dini me'yorlarini, Qur'on oyatlari va hadislarni, shariat hukmlarini to'g'ri talqin etish, ta'lim tizimini isloh qilish, uni zamon talablariga moslashtirish kabilar bor edi. Milliy taraqqiyparvarlar musulmon ruhoniylarining fanga nisbatan salbiy munosabatda bo'lgan vakillarini qoraladi. Taraqqiyparvarlar islom dini har bir musulmon erkak va ayollarning bilimga ega bo'lishini ularning zimmasiga burch qilib qo'yganligini keng targ'ib qilishdi.

ASOSIY QISM

"Jadidchilik" so'zi, XIX-XX asr o'rtalarida Osiyo musulmonlari orasida o'zgarayotgan fikr-ma'naviy harakatni ifodalovchi bir mazmuncha ishlatilgan. "Jadid" so'zi arab tilidan olingan bo'lib, yangi, nav, qiziqarli ma'noni anglatadi. "Jadidchilik" esa ushbu yangiliklarni o'z ichiga olgan harakat va g'oyalarni to'plamini ifodalaydi.

Bu harakatning Turkiston hayotiga ta'siri asosan O'zbekiston, Qirg'iziston, Turkmaniston, Tojikiston va Xitoy Sharqiy Turkestondagi musulmon jamaatlariga o'tadi. Jadidchilik, islom rivojlanishi va tarixiy mirasga rioya qilish, o'zbek tili va adabiyoti, ta'lim tizimini yanada rivojlantirish va xalqaro tartibda hamkorlik qilish prinsiplari asosida amal qilishni maqsad qilgan.

Bu harakat, madaniyat va ma'naviyatga katta e'tibor berish, ilmiy faoliyatni oshirish, xalqaro bilim va fikrlarni o'rganishni ta'lim bermish va jamiyatda yangiliklar paydo bo'lishini xohlagan. Jadidchilik, qadimgi islom mazmuni va qadimiy tadqiqotlarga resurslar ko'paytirish, yangi ilmiy, madaniy va adabiyotlar o'rniga kiritishni maqsad qilgan.

Turkiston bo'ylab jadidchilik, ma'naviy, madaniy va ilmiy o'sishni ta'minlashda, tarbiya va ta'lim tizimini yangilashda muhim rol o'ynagan. Shu bilan birga, qadimgi o'zbek adabiyoti, musiqa, san'at va madaniyat turlarini rivojlantirishda ham katta hissa qo'shgan. Bu harakat, jahon madaniyoti bilan integratsiyaga erishishni, xalqaro mazmuni o'rganishni va o'zining o'ziga xos adabiy tilni yaratishni maqsad qilgan.

Jadidchilik harakatlari Turkiston hayotiga katta ta'sir ko'rsatgan. Bu harakatlar, madaniyatning o'sishi, madaniy hayotning yangilanishi, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish, siyosiy tizimning o'zgarishi va inson huquqlarining mustamlakalari kabi ko'plab sohalarda o'zini ko'rsatmoqda.

Jadidchilik harakati, ma'rifat va ilm-fan sohasida muhim o'zgarishlar kiritdi. Jadidchilar o'zlarini rus, turk, arab va boshqa milliy tillarda yaxshi ta'lim olish mutaxassislar sifatida ko'rsatib chiqdilar. Ularning o'zlarini yangi tarzda ta'lim berish usullarini rivojlanishi, o'quvchi, o'qituvchi munosabatlarini yanada yaxshilashiga olib kelgan edi. Bu jarayon ilmiy fanlarni, matematika, fizika, kimyo va boshqa sohalarni o'rganishga aloqador edi.

Jadidchilar, tarbiyaviy va ilmiy jarayonlarni mamlakatlarini taraqqiyotiga xizmat qilish maqsadida amalga oshirdilar. Ularning faoliyatining o'zi va ularning ilmiy-ma'naviy taraqqiyoti, Osiyo bo'ylab xalqaro aloqalarni rivojlantirishga ta'sir qildi. Jadidchilik harakati, o'z navbatida, isyonchilik va boshqa adolatli xilma-xil jamiyat tuzumlarini qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish maqsadida turli shakllarda kuchlarni jamladi.

Jadidchilikning ba'zi muhim xususiyatlari:

1. Ma'naviyat va ilm-fan intizomi: Jadidchilar, ma'naviyat va ilm-fan sohasida yangi ravishlarni qo'llab-quvvatlash va o'zlashtirishga qaratilgan edilar. Madaniyatning yuqori darajada bo'lishini, ilm va faniy xususiyatlarni o'rganishni va rivojlantirishni talab qilishdi.

2. Milliy identifikatsiya: Jadidchilar, o'z milliy va madaniy identifikatsiyalarini rivojlantirish va saqlashga diqqat berishgan edilar. Ular, islom madaniyati va milliy madaniyatlarni muvofiqlikda saqlashni maqsad qilgan edilar.

3. O'zlashtirish: Jadidchilik, islom dinini o'zlashtirish va o'zaro murojaatlar jarayoniga, shuningdek, taraqqiyotga muvofiq rivojlanishga diqqat qaratgan edilar. Bu tarzda, ijtimoiy, iqtisodiy, va siyosiy islohatlarni amalga oshirishni hedef qilganlar.

4. O'qish va tarbiya: Jadidchilar, ta'lim tizimini yangilash, o'qish-va-tarbiya jarayonini rivojlantirish va uning yuqori sifatini ta'minlashni maqsad qildilar. Ular, xalqning ma'naviyati va ilmiy darajalarini oshirishni talab qildilar.

5. Yoshlar o'rtasida ilm-fan va madaniy o'zgarishlar: Jadidchilik, yoshlar o'rtasidagi ilm-fan va madaniy o'zgarishlarga diqqat qaratgan edilar. Bu harakatlar, yangi fikrlarni qo'llab-quvvatlash va yoshlar o'rtasida insoniy xususiyatlarni rivojlantirishga qaratilgan edilar.

Jadidchilik, xalqaro miqyosda sodir bo'lgan ma'naviy va ilm-fan g'oyalarining o'rtasida Osiyo musulmonlari orasida yangi fikrlarni yaratish, ijtimoiy va iqtisodiy rivojlantirish, milliy identifikatsiyani rivojlantirish va o'zlashtirishning talab qilinishiga olib kelgan harakatlarni ifodalaydi.

Yangi usul maktablarining ochilishi. Chor hukumati Turkistonni iqtisodiy va siyosiy jihatdangina emas, madaniyma'naviy qoloqlik va qaramlik holatida ushlab turishdan ham manfaatdor edi. Ana shu niyatda o'lkamiz xalqlari o'rtasida jaxolat, xurofot va bid'atni zo'r berib avj oldirdi, ma'naviy-siyosiy manqurtlikni ko'llab-quvvatladi, Bosqinchilar Turkiston xalqining ma'rifat yo'liga kirib, o'z xaq-huquqlarini tanishi, milliy ongi o'sishiga tish-tirnog'i bilan qarshilik qildi. Ma'rifatparvarlar xalqimizning donishmand farzandlari sifatida mustamlakachilik davrida Turkistonda hukmron bo'lgan ijtimoiy-siyosiy vaziyatni, xalqning ma'naviy holati darajasini yaxshi bilganlar. Mustaqillikka erishish uchun xalqning umumiy madaniy saviyasini davr talablari va imkoniyatlari darajasida rivojlantirish, xalqni yangi madaniyat, ma'rifatga chorchash zarurligini chuqur anglab etganlar. Xalqni Yevropa mamlakatlari madaniyati, fan-texnika yutuqlari, ilg'or tajribalari bilan tanishishga tinimsiz ravishda da'vat etganlar. Bilimli, madaniyatli, ma'naviyatli millat va xalq juda katta ijtimoiy kuchga aylanishini ma'rifatparvarlar birinchilardan bo'lib tushunib etganlar. «Asta-sekin ma'rifatchilikdan jadidchilik o'sib chiqdi va u ma'lum darajada siyosiy masalalarni olg'a sura boshladi. Yangi talim-tarbiya, yangi maktab, yangi maorif, uni boshqarish, madaniy targ'ibot, tashkilotchilik, masalalari asosiy o'ringa ko'tarildi. Yangiliklarga asoslangan holda rus va eski maorifdan farq qiluvchi fikrg'oyalar oldinga surildi, ular mahalliy matbuot, turli kitoblar orqali keng targ'ib qilindi.

Turkiston taraqqiyparvarlari tomonidan birinchi navbatda amalga oshirilgan chora-tadbirlar qatorida islom dini me'yorlarini, Qur'on oyatlari va hadislarni, shariat hukmlarini to'g'ri talqin etish, ta'lim tizimini isloh qilish, uni zamon talablariga moslashtirish kabilar bor edi. Milliy taraqqiyparvarlar musulmon ruhoniylarining fanga nisbatan salbiy munosabatda bo'lgan vakillarini qoraladilar. Taraqqiyparvarlar

islom dini har bir musulmon erkak va ayollarning bilimga ega bo'lishini ularning zimmasiga burch qilib qo'yganligini keng targ'ib qildilar.

XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, jadidlar ilm-fanni taraqqiyotning va farovonlikning asosiy yo'naltiruvchi kuchi hamda jaholatga qarshi kurashning birdan bir vositasi deb hisobladilar. Jadidlarning islomga oid g'oyalari ularni islomning asosiy ta'limotini o'zgartirishga intilganlar, degan xulosaga olib kelmasligi kerak. Sababi ular o'z faoliyatlarida Qur'anni ham, umuman, butun islom ta'limotini ham to'g'ri izohlab berganlar. Jadidlar o'lkani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish borasida ham o'ziga xos qarashlarga ega edi. Taraqqiyparvarlar o'z faoliyatlari davomida o'lka xalqlarining ijtimoiy hayoti, turmush tarzi, kasbkori, shart-sharoitlaridan xabardor bo'lganlar. Jadidlar ko'plab yoshlarni rivojlangan xorijiy davlatlarga, jumladan, Germaniyaga o'qishga yuborish, u yerda ular tahsil olib kelib, yurt va millat uchun xizmat qilishi g'oyalarini ilgari surdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dildora H., Zafar H. TURKISTONDA JADIDCHILIK HARAKATI //INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM. –2023. –T. 3.–No. 26. –С. 359-361.
2. Mahbuba Z. CHIKANO VA JADIDCHILIK HARAKATLARI HAMDA USHBU YONALISHDAGI MASHHUR NAMOYONDALAR //Involta Scientific Journal. –2022. –Т. 1. –No. 6. –С. 405-415.
3. Zaidovna Y. U. JADIDCHILIK HARAKATI //Новости образования: исследование в XXI веке. –2023. –Т. 1. –No. 6. –С. 1053-1060.
4. Ahmedov, Sirojiddin; Rajabov, Qahramon (2000-2005). "Jadidchilik". O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
5. O'zbekiston davlatchiligi tarixi ocherklari, Toshkent, 2001;
6. Markaziy Osiyo XX asr boshida: islohotlar, yangilanish, taraqqiyot va mustaqillik uchun kurash, Toshkent, 2001.